

## Mâturîdî'nin Tefsirinde İ'câz Anlayışı<sup>a</sup>

MEHMET EMİN KURT<sup>b</sup>

**Öz:** İ'câzu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın eşsiz bir kitap oluşunu ve eşsizlik yönlerini inceleyen tefsir ilmidir. Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı tefsirinde i'câz konusu incelenerek hazırlanan tezden üretilen bu makalede i'câzu'l-Kur'ân'ın kısaca genel hatları alınmış, daha sonra tefsir tarihi boyunca savunulan her bir i'câz yönü hakkında müfessirin görüşleri ortaya konmuştur. Bu çalışmaya göre Mâturîdî, Kur'ân'ın dil ve üslup, gayp haberleri, beşeriyetin ihtiyaçları karşılaması, telif, içerik ve Hz. Peygamber tarafından değiştirilememesi yönlerinden i'câzını savunur. İ'câz yönü olarak ifade etmeyip, Kur'ân'da böyle bir özellik olduğunu savunduğu, dolayısıyla yaklaştığı i'câz yönleri ise Kur'ân'ın tabiat ilimleri, Hz. Muhammed'i uyarma âyetleri oluşu, kolay ezberlenmesi, gönüllere tesiri ve sayısal i'câzıdır. Kur'ân'ın bütün ilimleri içerdiği ve fonetik yönden muciz olduğu şeklinde bazı âlimlerce savunulan i'câz yönlerine ise değinmemektedir. Bu durumda Mâturîdî'nin, Kur'ân i'câz'ını hem lafzında hem manasında gördüğü, bununla beraber manasına daha çok vurgu yaptığı sonucuna ulaşılır.

**Anahtar Kelimeler:** Tefsir, i'câz, tehadî, Kur'ân'ın eşsizliği, mucize, Mâturîdî, Te'vîlât.

<sup>a</sup> Bu çalışma, yazarın 2019 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında tamamladığı *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

<sup>b</sup> Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Programı  
mehmetkurt.29@hotmail.com

## The Concept of I'jāz in al-Māturīdī's Tafsīr

**Abstract:** This article, derived from a thesis examining the notion of i'jāz in al-Māturīdī's Ta'wīlāt al-Qur'ān, offers a concise overview of I'jāz al-Qur'ān and presents the exegete's views on the various dimensions of inimitability discussed throughout the history of tafsīr. According to the study, al-Māturīdī affirms the Qur'ān's inimitability with respect to its language and style, its reports concerning the unseen, its capacity to address human needs, its composition, its content, and its immunity to alteration even by the Prophet. Although he does not explicitly designate them as aspects of i'jāz, he approaches the concept in his views on the Qur'ān's references to natural phenomena, its verses admonishing the Prophet Muḥammad, its ease of memorization, its spiritual impact, and numerical features. He does not address positions asserting that the Qur'ān encompasses all sciences or is phonetically miraculous. Overall, al-Māturīdī locates i'jāz in both wording and meaning, giving greater emphasis to meaning.

**Keywords:** Tafsīr. i'jāz. tahaddī. inimitability of the Qur'ān. miracle. al-Māturīdī. Ta'wīlāt.

## Giriş

İ'câzu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın eşsizliğini, Allah sözü olduğunu ortaya koymaya çalışır. Bu ilim, "Kur'ân'ın mucize olduğunu gösteren özellikleri nelerdir?" sorusunu sorar. Bu ilmin üzerinde durulmaya başlandığı h. 3. yüzyıldan günümüze İslam bilginleri Kur'ân'ın farklı özelliklerinden dolayı muciz oluşunu savunmuşlardır. Müslümanların Kur'ân'ı doğru gerekçelerle savunma kaygısı bu ilmi geliştirmiştir.

İ'câzu'l-Kur'ân ilmini, kendisinden ele alacağımız Mâtûrîdî (ö. 333/944), Ehl-i Sünnet'in iki büyük kelâmî mezhep imamlarından biri olması; akıl ve nakli beraber kullanması, büyük bir ihtimalle Türk olması sebebiyle özellikle Türkiye'de çok sevilmekte, fikirlerine değer verilmektedir. Ancak hakkında yapılan araştırmalar ülkemizde yeterli olmamakla birlikte giderek artmıştır. Örneğin Mâtûrîdî'nin i'câz anlayışı tez olarak araştırılmamış, tefsir anlayışına dair hazırlanan bir tezde altı sayfa bölüm ayrılmıştır. Tezi hazırladığımız yıl olan 2019'a kadar yazılan, i'câzu'l-Kur'ân ilminin genel hatlarına dair incelediğimiz kitap, makale ve ansiklopedi maddelerinde Mâtûrîdî'nin ismi bile geçmemektedir. Mâtûrîdî'nin Te'vîlât'ının çevirisi, tezimizi tamamladığımızda henüz bitirilmişti. Tezimizden sonra yayımlanan bir makale, Mâtûrîdî'nin tehaddî âyetlerindeki i'câz anlayışını ele almaktadır.<sup>1</sup> O zamandan bu yana Mâtûrîdî'nin i'câz anlayışına dair başka bir tez veya makaleye rastlamadık. Mezhep imamı kabul edilmesi, tefsirinin elimizde olması ve birçok yerde öne çıkarılmasına rağmen hakkındaki çalışmaların azlığı, görüşlerinin tam tespit edilmemesi, hakkında daha çok araştırma yapılma gereği ve gittikçe bu alanda çalışmaların arttığı, araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> İshak Özgel, "Tehaddî Âyetleri Bağlamında Te'vîlât'ta İ'câzu'l-Kur'ân", *İmam Mâtûrîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, ed. Hatice K. Arpağuş vd. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2019) 325-337.

<sup>2</sup> Sönmez Kutlu, "İmam Mâtûrîdî ve Mâtûrîdîlik Çalışmalarında Rastlanan Bazı Sorunlar", IV. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu, ed. Cengiz Çuhadar vd. (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2017), 1/193-194; Ahmet Ak, "Mâtûrîdî ve Mâtûrîdîlik ile İlgili Türkçe Akademik Çalışmaların Değerlendirmesi", *İslâmî Araştırmalar=Journal of Islamic Research* 29/2, (Eylül 2018), 394-395.

Bu çalışmada Mâtûrîdî'nin i'câz anlayışı bütün yönleriyle ele alınmaya gayret edilmiştir. Önce i'câzu'l-Kur'ân ilmini ele alan kitap, makale ve ansiklopedi maddeleri incelenmiştir. Bu incelemenin sebebi i'câz ilminin genel hatları belirlenerek hem Te'vîlât'ta bu konunun nasıl araştırılacağına dair fikir edinmek hem de Mâtûrîdî'nin i'câz anlayışının tefsir tarihindeki yerini anlamaktır. Bu makalede ise makale kapsamını aşmamak için tezde daha detaylı ele alınan i'câzu'l-Kur'ân'ın genel hatları detaylandırılmamıştır. İ'câzu'l-Kur'ân ilminin ve i'câz yönlerinin tarihsel seyrinin detayları tezimize ve konuya dair kitap, makale ve ansiklopedi maddelerine bırakılarak bu makalede yeni bir okuyucu için i'câzu'l-Kur'ân ilminin neliğine kısaca değinilmiştir.

Tespit edilen i'câz yönleri hakkında Te'vîlât'tan araştırmalar yapılarak Mâtûrîdî'nin görüşü tespit edilmeye çalışılmıştır. Her bir i'câz yönüne Mâtûrîdî'nin bakışı aktarıldıktan sonra i'câz ilminde bu görüşün ne zaman savunulduğu -bulunabildiği kadarıyla- aktararak Mâtûrîdî'nin bu konudaki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece müfessirin kabul edip-etmediği i'câz yönleri ortaya konmuştur. Tehaddî, Kur'ân'ın yüceliğinden, apaçıklığından, özellikle rinden vb. bahseden âyetler tezin ana kaynağı olan Te'vîlât'tan araştırılmıştır. Mâtûrîdî'nin diğer eseri Kitâbu't-Tevhîd'in de konuyla ilgili yerlerinden yararlanılmıştır.

Tezde atıf yapılan her kaynağa -bir makale kapsamını geçmesi ve tezin özetlenmesi amaçlı- bu makalede atıf yapılmamıştır. Bu makalede i'câz konusuna genel bakış ve Mâtûrîdî'nin görüşlerini değerlendirme amaçlı klasik ve çağdaş usul kitapları, "İ'câzü'l-Kur'ân", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* maddesi ve İsam İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı'nda konu ile ilgili makalelerden yararlanılmıştır.

Mâtûrîdî'nin i'câz anlayışı tezimizden önce araştırılmamıştır. Talip Özdeş "İmam Mâtûrîdî'nin Te'vîlâtı Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı" adlı doktora tezinin (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997) 248 sayfalık tezinde "Kur'ân'ın İ'câzı Problemine Yaklaşımı" başlığını açmış ve konuya 6 sayfalık bölüm ayırmıştır. Bu çalışmada Talip Özdeş, tez başlığına uygun olarak i'câz konusuna -

doğal olarak- az değinmiştir. Yine “Mâtûrîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da Hz. Muhammed'in Peygamberliğini İspatla ilgili Ayetleri Yorumu” isimli İsmail Kayar'a ait tezde (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009) Kur'ân mucizesinin Hz. Muhammed'in nübüvvetine kanıt olmasına ve bizim tezimizde incelediğimiz bazı i'câz yönlerine değinir. Ancak bu çalışmada daha çok Hz. Muhammed'in nübüvvetini kanıtlama konusuna odaklandığı için bizim bulduğumuz i'câz yönlerinden bazılarına değinilmemiştir. Bizim çalışmamızda Mâtûrîdî'nin tüm i'câz yönlerine dair fikirleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine Yök'ün tez tarama sayfasında ulaşılan kelimeler tezleri<sup>3</sup> Mâtûrîdî'nin nübüvvetle ilgili görüşlerine odaklanmaktadır. Bu tezlerde Kur'ân'ın bazı i'câz yönlerine değinilse de tüm i'câz yönleri hakkında Mâtûrîdî'nin görüşleri araştırılmamış, Mâtûrîdî'nin Te'vîlât'tan çok Kitâbu't-Tevhîd adlı eseri incelenmiştir. Yine daha önce belirttiğimiz üzere tezimizden sonra yayımlanan bir makalede, Mâtûrîdî'nin yalnız tehdîdî âyetlerinde i'câz anlayışı ele alınmıştır.<sup>4</sup> Bizim tezimizde ise Kur'ân'dan bahseden tüm âyetlere müfessirin yorumları incelenerek her i'câz yönü için düşünceleri toparlanmıştır. Zikredilen çalışmalar, farklı boşlukları dolduran eserlerdir. Bizim, makaleyi kendisinden ürettiğimiz tezimiz ise farklı bir boşluğu doldurmuştur.

### 1. İ'câzu'l-Kur'ân Nedir?

“Aceze (عجز)” bir şey yaparken hata etmektir ve “kudret” sözcüğünün karşıtıdır.<sup>5</sup> Yine bir açıklamaya göre “acz” kararlılığın, sağlam duruşun (حزم) karşıtı olup “zaaf, zayıflık, güçsüzlük” anlamlarına gelir.<sup>6</sup> “İ'câz (إعجاز)” sözcüğü de “kudretsiz bırakmak” demektir. “Mu'cize (معجزة)” ise muhatabı, benzerini yapmaktan aciz

<sup>3</sup> Abdurrahim Tabak, *İmam-ı Mâtûrîdî'de Nübüvvet Anlayışı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2006); Kenan Gilgil, *İmam Mâtûrîdî Ve Nübüvvet Anlayışı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2008).

<sup>4</sup> Özgel, “Tehaddî Âyetleri Bağlamında Te'vîlât'ta İ'câzu'l-Kur'ân”, 325-337.

<sup>5</sup> Râğıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1430/2009), 547.

<sup>6</sup> İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullâh Alî el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Meârif, t), 4/2816-2817.

kılan şeye denir.<sup>7</sup> Bu sözcüklerin sözlük anlamları aktarıldıktan sonra terim anlamlarına geçilirse mucize, peygamberlere, gerçekliklerini ispatlama amaçlı Allah'ın verdiği, insanların dengini yapamayacağı olağanüstü şeylere denir.<sup>8</sup> İ'câzu'l-Kur'ân (إعجاز القرآن) ise "Kur'ân'ın, insanları dengini yapmaktan güçsüz bıraktığı eşsiz bir söz olması ve yapabilirlerse yapmaları yönünde meydan okuması" şeklinde tanımlanır.<sup>9</sup> Bu ilim, Kur'ân ve Hz. Muhammed'in doğruluğunu ortaya koymayı amaçlar.<sup>10</sup> Hz. Muhammed, her peygambere mucizeler verildiği gibi kendisine Kur'ân verildiğini ve bunun için ümmetinin daha fazla olacağını umduğunu sahih hadiste söyler.<sup>11</sup> Önceki mucizeler geçici, Kur'ân ise kalıcıdır. Ayrıca Kur'ân akılla anlaşılır.<sup>12</sup>

Kur'ân, inanmayanlara meydan okur ve onları Kur'ân'ın benzerini getirmeye çağırır. Buna tehdîdî denir. Tehaddî âyetleri sırasıyla şöyledir: 28/Kasas, 49; 52/Tûr, 34; 17/İsrâ, 88. âyetler o ana kadar inen vahyin dengini ortaya koymaya çağırır. Sonra aşama aşama bu meydan okuma basitleştirilir. 11/Hûd, 13 Kur'ân benzeri on sure; 10/Yûnus, 38 ve 2/Bakara, 23-24 Kur'ân benzeri bir sure ortaya koymaya çağırır ve bu son âyette inanmayanların bunu asla yapamayacakları belirtilir. Bu meydan okumaya cevap verilemez.<sup>13</sup> Kur'ân'ın indirildiği dönemde ondan inananların etkilendiği<sup>14</sup> gibi inanmayanların da etkilendiğine dair kaynaklarda bilgiler

<sup>7</sup> İsfahânî, *Müfredât*, 547.

<sup>8</sup> Enver Arpa, "İ'câzu'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 84.

<sup>9</sup> Mesut Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akfi Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 362.

<sup>10</sup> Muhammed b. Abdulazîm ez-Zurkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed Zumerli (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1415/1995), 2/259.

<sup>11</sup> Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Deyb el-Buğâ (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), *Fedâilu'l-Kur'ân*, 4696, 4/1905.

<sup>12</sup> Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye (Medine: Suudi Arabistan Vizâratu's-Şu'ûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da' ve ve'l-İrşâd Mecmau'l-Melik Fehd li Tîbâ'ati'l-Mushâfi's-Şerîf, 1426/2005), 5/1873.

<sup>13</sup> Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", 364-366.

<sup>14</sup> Mehmet Emin Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, (Nisan 2017) 203.

aktarılır.<sup>15</sup> Hz. Muhammed tek kişi, inanmayanlar binlerce kişi olmalarına rağmen inanmayanlar, Kur'ân'a denk bir söz getirme yerine kılıca başvurmuşlardır.<sup>16</sup> Tarihte az olmakla beraber Kur'ân'ın benzerini ortaya koymaya çalışanlar olsa da onların bu girişimleri, Cerrahoğlu'nun ifadesiyle ancak acizliklerini göstermiştir.<sup>17</sup> Müseyleme b. Habîb el-Kezzâb (ö. 12/633)<sup>18</sup> ve Hindistan'da Mirza Gulam Ahmed (ö. 1908) Kur'ân'ın benzerini yazma girişiminde bulunanlara örnektir.<sup>19</sup> Bununla birlikte Mâtûrîdî, Kur'ân'ın dengini yazmaya, akılsızlığından dolayı toplumundan dışlanmış, cahil ve ahmaklardan başkasının girişmediğini söyler.<sup>20</sup>

İ'câzu'l-Kur'ân ilmi, sahabe ve tâbiûn döneminde araştırılmamış, 3/9. yüzyılda bu ilmin üzerinde durulmaya başlanmıştır.<sup>21</sup> İ'câzu'l-Kur'ân konusunu en önce Mu'tezilî âlimlerin ele aldığına dair araştırmalar mevcuttur.<sup>22</sup> Hatta Mu'tezile mezhebi içerisinde insanların aslında Kur'ân'ın bir benzerini yazabileceği, ancak Allah'ın buna engel olduğu fikri vardır ki bu düşünceye "Sarfe" adı verilir.<sup>23</sup>

<sup>15</sup> Ebû Muhammed Abdulmelik İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sekkâ vd. (Mısır: Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1375/1955), 1/315, 344-345; Zurkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/ 245; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Tahran: Dâru İhsân, 1430/2009, 105-106; Ebû Ömer Yûsuf İbn Abdilber, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1427/2006), 2/190-191.

<sup>16</sup> İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2015), 15.

<sup>17</sup> İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 164.

<sup>18</sup> Ebû Süleyman Hamd el-Hattâbî vd., *Selâsu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zeğlûl Selâm (Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1976), 55.

<sup>19</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 726-728.

<sup>20</sup> Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtûrîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Âsım İbrâhîm el-Kiyâlî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006), 141; Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu, Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınları, 2005), 8/354.

<sup>21</sup> Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/403-404.

<sup>22</sup> Mustafa Öztürk, "Tefsirde Mutezile Ekolü", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, ed. Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 1/107; Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21/404.

<sup>23</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, 5/1879; Mustafa Müslim, *Mebâhis fî i'câzi'l-Kur'ân*, (Riyad: Dâru'l-Müslim, 1416/1996), 46; Naim Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2014), 82; Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin

## 2. Mâturîdî'nin Te'vîlât'ında Tehaddî Âyetlerine Bakış

Mâturîdî, inanmayanlara Kur'ân'ın benzerini getirmeleri konusunda meydan okuyan 52/Tûr, 34. âyet tefsirinde Kur'ân için "*Benzerini getirin.*" ifadesinin emir değil; aciz bırakma, azarlama ve korkutma amaçlı bir söz olduğunu belirtir.<sup>24</sup> 17/İsrâ, 88. âyet tefsirinde Kur'ân'ın hem söz dizimi hem de doğruluğunun taklit edilemeyeceğine dair görüş aktararak; Kur'ân'ın delil, ilim, hikmet, ahkam ve sağlamlığı yönlerinden benzerinin yazılamayacağını ifade eder.<sup>25</sup> İnanmayanları yapabiliyorlarsa on sure getirmeye çağırarak meydan okuyan 11/Hûd, 13. âyet tefsirinde ise müfessirimiz Kur'ân'ın gayp haberleri aktarması üzerinde durarak hem burada<sup>26</sup> hem tek sure isteyerek meydan okuyan 10/Yûnus, 38. âyet tefsirinde Hz. Muhammed ile aynı dili konuşanların, Kur'ân'ın dengini getiremediklerini söyler.<sup>27</sup>

Kur'ân'ın benzeri bir sure getirme çağrısıyla meydan okuyan, bunu yapamadıklarını ve yapamayacaklarını söyleyen 2/Bakara, 23-24. âyetler için ise Mâturîdî, inkârcılarla Hz. Muhammed'in madde, yaratılış ve dilinin aynı olduğuna, ancak Kur'ân'ın benzerini getiremediklerine dikkat çeker. Âyette inkârcılara; taptıklarını, şair ve hatiplerini veya Ehl-i Kitâb'ı çağırma ile meydan okuma olduğuna dair görüşler aktarır. Yine Mâturîdî bu âyetin tefsirinde Allah'ın, inanmayanların Kur'ân'ın benzerini getirme isteğini kırdığını, onların da ellerinden geleni yapamadıklarını, acziyetlerini kabul ettiklerini söyler.<sup>28</sup> Bu son açıklamasında Mâturîdî'nin, Mu'tezile'nin sarfe nazariyesine yani insanların Kur'ân'ın benzerini getirme kudretine sahip olup Allah'ın buna engel olduğu fikrine -net olmamakla birlikte- yaklaştığı izlenimine sahip oluyoruz. Ancak daha net açıklamaları, insanların bunu yapamayacağına dairdir.<sup>29</sup> Yine Tehaddî

Mahiyeti, Tanımı ve Tarihîsel Süreci", 208; Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21/404; Öztürk, "Tefsirde Mutezile Ekolü", 1/109.

<sup>24</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/178.

<sup>25</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 8/354.

<sup>26</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/140.

<sup>27</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/57.

<sup>28</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/60.

<sup>29</sup> Mehmet Emin Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzü'l-Kur'ân* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 62.

âyetleri'nin Te'vîlât'tan incelendiği makalede aynı i'câz yönlerine ulaşılmış, Mâturîdî'nin ilgili cümlelerinden sarfe izlenimine varılmış, ancak sarfe düşüncesinden farkları belirtilmiştir.<sup>30</sup> Ayrıca müfessir, 17/İsrâ, 88. âyet tefsirinde özellikle “Güçleri yetseydi, kendilerini doğrulamak için bunu yaparlardı.” der.<sup>31</sup> Yine Kitâbu't-Tevhîd'de geçtiği üzere Mâturîdî'ye göre insanın kudreti Kur'ân'ın dengini getirmeye yetseydi, günün bir saati buna yeterdi. Ayrıca Araplar en akıllı ve onurlu insanlardan olup, şairlere şiirle cevap vererek mücadele etmektedirler.<sup>32</sup> Bunlar, Mâturîdî'nin sarfe görüşünde olmadığını destekleyecek ifadeleridir.<sup>33</sup>

Mâturîdî teahhîdî âyetlerinin tefsirinde özetle Kur'ân'ın nazım, dil ve üslup, gerçeklik ve doğruluk, delil, hikmet, ahkam, sağlamlık ve gayp haberleri içermesi yönlerinden eşsiz olduğunu söyler. Buna göre Mâturîdî, Kur'ân'ın dil ve üslup, içerik ve gayp haberleri yönünden muciz olduğunu düşünür.<sup>34</sup> Kur'ân'ı hem lafzen hem manaen eşsiz görür.

### 3. Mâturîdî'nin Te'vîlât'ında Kur'ân'ın İcâz Yönleri

#### 3.1. Dil ve Üslup Yönünden İ'câz

Yukarıda belirtildiği üzere Mâturîdî, teahhîdî âyetlerinin tefsirinde Kur'ân'ın dil ve üslubuna, Hz. Muhammed ile inanmayanların aynı dili konuşmalarına rağmen inanmayanların, Kur'ân'ın benzerini getirmediğine işaret eder. Bunlara ek olarak müfessir, cinlerin Kur'ân'a hayran kalıp iman etmesi (72/Cin, 1) hakkında Kur'ân'ın telif, nazım ve tertip yönlerinden eşsizliğine işaret eden görüş aktarır.<sup>35</sup> Hz. Muhammed'in bir kitap okuyup yazamadığını söyleyen (29/Ankebût, 48) âyet hakkında da Kur'ân'ın nazım ve tertibinin eşsizliğine değinir.<sup>36</sup> Bu açıklamalar, söz dizimi, tertibi anlamlarına gelir. Okumalarımızdan ulaştıklarımıza göre en önce

<sup>30</sup> Özgel, “Tehaddî Âyetleri Bağlamında Te'vîlât'ta İ'câzu'l-Kur'ân”, 335-337.

<sup>31</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtul-Kur'ân*, 8/355.

<sup>32</sup> Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 143.

<sup>33</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 62.

<sup>34</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 64.

<sup>35</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtul-Kur'ân*, 16/152-153.

<sup>36</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtul-Kur'ân*, 11/131-132.

Câhız'ın (ö. 255/869) dillendirdiği<sup>37</sup> ve bugüne kadar en çok savunulan, dil ve üslup yönünden i'câzı<sup>38</sup> Mâtûrîdî de savunmuştur.<sup>39</sup>

Mâtûrîdî, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı ezberlemek için hızlıca okumasına karşın Kur'an'ı toplama ve okutmanın Allah'a ait olması (75/Kıyâmet, 16-17) hakkında Kur'an'ın manen Allah'a, lafzen Hz. Peygamber'e ait olduğuna dair Bâtınîlerin görüşlerini aktararak eleştirir.<sup>40</sup> Ona göre bu ve başka bazı âyetler, Kur'an'ın söz olarak Hz. Muhammed'e vahyedildiğine işaret eder.<sup>41</sup> Yine Mâtûrîdî, Kur'an'ın Arapça indirilmesi (12/Yûsuf, 2) ile ilgili Kur'an'ın levh-i mahfûz'da hangi dilde olduğunu bilemeyeceğimizi, ancak Arapça olarak Hz. Muhammed'e indiğini söyler.<sup>42</sup> Ayrıca müfessir "*Rabbinden sana vahyedileni oku...*" (18/Kehf, 27) âyetinde Hz. Peygamber'e metni okunan ve okunmayan (metlûv ve gayr-i metlûv) indirilen her şeyin kastedildiğini söyler.<sup>43</sup> Buna göre Mâtûrîdî, Hz. Muhammed'e Kur'an dışı vahiy geldiğini düşünmekle birlikte Kur'an'ın hem lafız hem mana olarak Allah'a ait olduğu fikrindedir.<sup>44</sup>

Mâtûrîdî, "*Onu başka dille Kur'an yapsaydık...*" (41/Fussilet, 44)<sup>45</sup> ve "*Bu hükümler ilk sayfalarda, İbrâhîm ve Mûsâ'nın sayfalarında mevcuttur.*" (4/Nisâ, 47) gibi bazı âyetlerin tefsirlerinde Ebû Hanîfe'den namazda Kur'an'ın Farsça okunabileceği görüşünü aktararak savunur. Gerekçe olarak dilin değişmesinin, eşyanın değişmesini gerektirmeyeceğini ifade eder.<sup>46</sup> Tâlip Özdeş, bu konuyu değerlendirirken Mâtûrîdî'nin bu meselede tam kanaatini bilmenin zor olduğunu; Mâtûrîdî'nin tefsir-te'vîl ayrımı yapıp, âyetlere yapılan

<sup>37</sup> Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", 83; Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", 21/404.

<sup>38</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 166; Okumuş, "*Ulûmu'l-Kur'an*", 363; Yavuz, "*İ'câzü'l-Kur'an*", 21/404; Cüneyt Eren, "Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri", *Diyanet İlmî Dergi* 46/3 (2010), 133; İsmet Ersöz, "Kur'an'ın Üslûp ve İ'câzı", *Diyanet Dergisi* 23/1 (1987), 46.

<sup>39</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 67.

<sup>40</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/298.

<sup>41</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 68-69.

<sup>42</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/268.

<sup>43</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 9/44-45.

<sup>44</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 70.

<sup>45</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 13/146.

<sup>46</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 17/175.

yorumları kesin görmediğini,<sup>47</sup> tercümeyi Kur'ân'ın yerine geçirdiği şeklinde anlaşılmaması gerektiğini, yine Mâtûrîdî'nin Kur'ân'ın lafzından çok manasının i'câzına değindiğini söyler.<sup>48</sup> Bizim değerlendirmemiz ise şu yöndedir: Mâtûrîdî, Kur'ân'ın lafız ve mana i'câzına değinmiş, manasına daha çok değinmiştir. Namazda Arapça'dan farklı dillerde okunabileceği, onun açıklamalarından çıkarımlarımıza göre emir değil izindir. Mâtûrîdî'nin böyle namaz kıldığına veya buna teşvik ettiğine dair elimizde bilgi yoktur. Bizce Mâtûrîdî burada, Allah'ın farklı dillerde gönderdiği kitapların uyumu, bir mananın farklı dillerle ifade edilebileceği; Allah'ın, Kur'ân âyetlerini farklı dillerle ifade edebilme kudreti ve dillerin buna uygun oluşunu anlatmak istemiştir. Reyçi bir düşünceye sahip olduğu için bu cevazı verebilmiştir.<sup>49</sup> Yoksa namazı farklı dillerle kılma söz konusu olursa hangi tercüme ve te'vilin tercih edileceği sorunu gündeme gelir. Mâtûrîdî'nin kendisi de âyetler hakkında sonraki ulemanın yorumlarına kesin gözüyle bakmaz, ihtimal olarak görür.<sup>50</sup>

### 3.2. Telif Yönünden İ'câz

Kur'ân'ın uzun bir dönem aralığında parça parça inmesine rağmen içindeki uyum, tutarlılık, tenasüp i'câz yönlerinden biri olarak kabul edilmiştir.<sup>51</sup> Mâtûrîdî'nin bu konudaki bakış açısı incelenirse o, Kur'ân'ın parça parça inmesine rağmen çelişkisiz;<sup>52</sup> bir kısmı diğeriyle, başı sonuyla uyumlu (muvafık);<sup>53</sup> telif ve nazım güzelliğine sahip olduğunu söyler.<sup>54</sup> Yine Mâtûrîdî, Kitâbu't-Tevhîd'de Kur'ân'ın her yerinin aynı nazımda olmadığını, ancak her birinin

<sup>47</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/3-4.

<sup>48</sup> Talip Özdeş, *İmam Mâtûrîdî'nin Te'vilâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil Ve Tanıtımı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 238-240.

<sup>49</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 72-73.

<sup>50</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/3-4.

<sup>51</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 166; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", 366.

<sup>52</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/324. (Kur'ân'da çelişki olmayacağını söyleyen 4/Nisâ, 82. âyet tefsiri)

<sup>53</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/10. (Kur'ân'ın dosdoğru oluşu ile ilgili 18/Kehf, 2. âyet tefsiri)

<sup>54</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/152-153. ("Hayret veren Kur'ân" ifadesi hakkında 72/Cin, 1. âyet tefsiri)

birbiriyle uyumlu olduğunu ifade eder.<sup>55</sup> Konu ile ilgili okumalarımızda ulaştığımıza göre<sup>56</sup> âyetler arası tenasüp yani uyumdan ilk söz eden Ebû Bekr en-Nîsâbûrî (ö. 324/936) olup Kur'ân'da böyle bir özellik olup-olmadığına dair açıklamalar yapılmıştır.<sup>57</sup> Mâturîdî'de bu denli tenasüp vurgusu olmamakla birlikte Kur'ân âyetlerinin birbiri, başı ve sonu ile uyumu, nazım uyumu ve insan sözü olmayışına dair açıklamaları vardır. Dolayısıyla Kur'ân'ın telif yönünden i'câzına dair Mâturîdî az da olsa açıklamalar yapmıştır.<sup>58</sup>

### 3.3. İçerik Yönünden İ'câz

Kur'ân'ın yirmi üç yılda aşama aşama inmesine rağmen tutarlı olması i'câz yönlerinden biri olarak kabul edilir.<sup>59</sup> Mâturîdî de Kur'ân tutarlılığını hem âyetlerin kendi içinde hem Kur'ân'ın diğer kutsal kitaplarla uyumlu olduğu şeklinde anlar.<sup>60</sup> Kur'ân'da çelişki olmayacağını söyleyen (4/Nisâ, 82) âyet hakkında Kur'ân'ın üstün-körü okunması durumunda çelişki izlenimine sahip olunabileceğini, Kur'ân üzerine tefekkür edildiğinde doğru anlaşılacağını söyler.<sup>61</sup> Kur'ân'ın uyumlu âyetler içermesine dair (39/Zümer, 23) uzun süre geçtikten sonra insanların söz ve kitaplarında birbirini tutmayan ifadelerin olduğunu, Kur'ân'da böyle bir tutarsızlık olmadığını söyleyen Mâturîdî,<sup>62</sup> her ne kadar tehadî âyetlerinde buna değin-mese de farklı yerlerde Kur'ân'ın çelişkisizliğini, Allah sözü olduğuna kanıt gösterir. Kur'ân'ın çelişkisizliğini ortaya koymaya çalış-şan ilim olan müşkilü'l-Kur'ân<sup>63</sup> hakkında okumalarımızda ulaştıklarımıza göre ilk söz söyleyenin İbn Abbâs olduğuna dair bilgi olsa da konuya dair ilk eser Ebû Alî Muhammed b. Mustenir el-Kutrub'a

<sup>55</sup> Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 144.

<sup>56</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 74-75.

<sup>57</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, 5/1837-1839.

<sup>58</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 75.

<sup>59</sup> Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21/405.

<sup>60</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 75.

<sup>61</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 3/348-350.

<sup>62</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 12/324.

<sup>63</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, 4/1470; Bedruddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957), 2/45; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 179; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", 380; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 186.

aittir. (ö. 206/821)<sup>64</sup> Mâtûrîdî, vefatından yüz yıl önce ilk eseri çıkan Kur'ân'ın çelişkisizliği konusuna önem verir.<sup>65</sup>

Kur'ân'ın, kendinden önceki kitapları doğrulaması (10/Yûnus, 37) hakkında Mâtûrîdî, Kur'ân'da önceki kitaplara dair açıklamalar olup, onlarla çelişmediğini;<sup>66</sup> Kur'ân'da çelişki olmaması (4/Nisâ, 82) ile alakalı ise Kur'ân'ın önceki kitaplarla uyumlu olduğunu söyler.<sup>67</sup> Başka âyetlerden de Kur'ân ve önceki kitapların uyumu sonucuna varan Mâtûrîdî,<sup>68</sup> “*Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o ümmi peygambere uyanlar...*” (7/A’râf, 157) âyeti<sup>69</sup> ve “*Elinizdekini onaylayıcı olarak indirdiğime inanın...*” (2/Bakara, 41) âyeti hakkında kitap ehlinin, kitaplarını Kur'ân ile karşılaştırıp, farkı göstermemelerine ve bunun önceki kitaplarla Kur'ân'ın uyumuna işaret ettiğini söyler.<sup>70</sup>

Mâtûrîdî, “*Tevrat, İncil ve Rablerinden indirileni uygulasalardı...*” (6/Mâide, 66) âyetiyle ilgili Ehl-i Kitâb'ın kitaplarını tahrif ettiğini; Kitaplarında Hz. Muhammed'in özellikleri, ona övgüleri, ahkamı gizlediklerini söyler.<sup>71</sup> Yine Ehl-i Kitâb'ın kitapta ayrılığa düşmeleri (16/Nahl, 64) hakkında kiminin kitaplarını tebdil, kiminin tağyir ve tahrif ettiğini söylemiştir.<sup>72</sup> Bu ifadelerinden Ehl-i Kitâb'ın kitaplarında bazı sözleri tamamen değiştirdiği, bazı sözleri ise çarpıttığı fikrinde olduğunu anlıyoruz.

Yine Mâtûrîdî, Ehl-i Kitâb'ın Hz. Muhammed'i bilip gizlemelelerine dair (2/Bakara, 146) âyetten Hz. Muhammed'in özelliklerinin o zaman kitaplarında olduğu, sonradan değiştirdikleri sonucuna varır.<sup>73</sup> Ancak incelediğimiz dinler tarihi çalışmalarına göre en eski İbranice Tevrat el yazmaları MS 10. yüzyıla ait olsa da MS 2 ve 4. yüzyıla ait başka dillerde çeviriler mevcuttur.<sup>74</sup> En eski İncil nüshaları

<sup>64</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, 4/1470.

<sup>65</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 79.

<sup>66</sup> Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/67-68.

<sup>67</sup> Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/350-351.

<sup>68</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 80-84.

<sup>69</sup> Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/80.

<sup>70</sup> Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/111-112.

<sup>71</sup> Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 4/271.

<sup>72</sup> Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 8/134.

<sup>73</sup> Mâtûrîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/267.

<sup>74</sup> Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, çev. Semih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınları,

da MS 4. yüzyıla aittir.<sup>75</sup> Bu bilgiler, Tevrat ve İncil'in Hz. Muhammed'in dönemindeki haliyle önceden oluştuğunu göstererek, Mâturîdî'nin fikrini yanlışlar.<sup>76</sup> Bu durumda Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'e işaretler konusu araştırılmalıdır. Ancak başka bir araştırma konusu için burada bırakıyoruz.<sup>77</sup>

Kur'ân değiştirilemeyip, önceki kitapların değiştirilebilmesi hakkında Mâturîdî, eleştirmeden bir görüş aktarır. "...Doğruysanız Tevrat'ı getirip okuyun." (3/Âli İmrân, 93) âyeti hakkında Mâturîdî'nin aktarımıyla Ebû Zeyd önceki kitapların bilge kişilerin sözlerine benzediğini, bu yüzden değiştirilebildiğini; Kur'ân'ın ise muciz olduğu için değiştirilemeyeceğini söylemiştir.<sup>78</sup> Buna benzer bir görüş Kâdî İyâd'da görülmektedir. Ona göre önceki kitaplar gayp haberleri içerdiği için eşsiz olabilse de sadece Kur'ân, nazım ve telifinde mucizdir. Diğer semavi kitaplarda tehdî ve dilsel eşsizlik yoktur.<sup>79</sup> Ebû Zeyd ve Kâdî İyâd'ın bu görüşü bizce eleştiriye açıktır. Diğer semavi kitaplarda değişiklik olduğuna göre bu âlimler, bu kitapların aslını görmediler. Aslını görmedikleri kitapların nazım, telif, dil ve üsluplarının i'câza sahip olmadığını nasıl söyledikleri sorusu sorulmalıdır.<sup>80</sup>

### 3.4. Beşeriyetin İhtiyaçlarını Karşılama Yönünden İ'câzı

Kur'ân'ın inanç, ibadet, ahlak ilkeleri, ahkamı, insanlığın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak bilgilerdir. Bu yönüyle Kur'ân mucize kabul edilir.<sup>81</sup> Mâturîdî'nin, Kur'ân'ın insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ile ilgili düşüncelerini ortaya koymak için

ts.), 118.

<sup>75</sup> Ömer Faruk Harman, "İncil", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/273.

<sup>76</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 86.

<sup>77</sup> İsam İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı'nda tarama yapıldığında konu ile alakalı bir makale görülmektedir: Hidayet Işık, "Müslüman Bilginlere Göre Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2012), 11-25.

<sup>78</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/360.

<sup>79</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, 5/1902.

<sup>80</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 87.

<sup>81</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 166; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", 367; Arpa, "İ'câzu'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 102.

Kur'ân'ın niçin indirildiği, parça parça inme sebebi, Kur'ân'da nelelerin olduğu; Kur'ân'da tekrarların, müteşâbihin ve neshin sebebi; inkârcıların inkâr nedeni hakkında fikirleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Kur'ân'ın indirilme sebebi konusunda Mâturîdî, "...Kur'ân'ı tane tane oku." (73/Müzzemmil, 4) âyeti için Kur'ân'ın yalnızca güzel okunmak için indirilmediğini; ezberlenip kıyamete kadar korunması, öğüt ve ahkâmının öğrenilmesi için indirildiğini ifade eder.<sup>82</sup> Hem burada hem Kur'ân'ın düşünülüp, öğüt alınması için indirildiğine dair (38/Sâd, 29) âyet tefsirinde<sup>83</sup> Kur'ân'ın indirilmesinin asıl sebebinin emir ve yasakları olduğunu savunur. Kur'ân'da manaya daha çok önem verir.<sup>84</sup>

Mâturîdî'nin Kur'ân'da neler olduğuna dair birçok âyet tefsirinde parça parça görüşleri vardır. Bu görüşlerin toplandığı tezimizden özet aktaracağız. Mâturîdî'ye göre Kur'ân'da Allah'ın birliği ve Elçi'sinin hak olduğuna deliller, geçmişten haberler, örnekler, dünya ve ahiret hayatını düzelterek bilgiler, eşyanın hakikati, insanların hak ve sorumlulukları; hak ve batıl, adalet ve zulmü ayırmaya yarayacak örnekler; Ehl-i Kitâb'ın unuttukları; ibadetler, cezalar; herkesin doğruluğunu anlayacağı haberler, adaletli olduğunu anlayacağı ahkam; o gün kimsenin ileri süremeyeceği istidlaller vardır.<sup>85</sup> Kur'ân'ın emir, yasak ve ahkâmının, onun Allah sözü oluşuna delil olduğunu ilk söyleyen, tespit edebildiğimiz kadarıyla<sup>86</sup> Alî b. Rabben et-Taberî'dir. (ö. 247/861)<sup>87</sup> Günümüze kadar savunulan bu i'câz yönünü Mâturîdî de benimsemiştir.<sup>88</sup>

Kur'ân'ın parça parça gönderilmesine dair Mâturîdî'ye göre Kadir Gecesi'nde Kur'ân'ın tümü veya bir yıl boyunca incek olan kısmı dünya semasına inmiş, daha sonra Hz. Peygamber'e -

<sup>82</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/191.

<sup>83</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/244.

<sup>84</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 88-89.

<sup>85</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 94-98.

<sup>86</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 98.

<sup>87</sup> Alî b. Rabben et-Taberî, *ed-Dînu ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti'n-Nebiiyi Muhammed*, thk. Âdil Nuveyhid, (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, 1393/1973), 57.

<sup>88</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 98.

ihtiyaçlara göre- inmiştir.<sup>89</sup> Ona göre yüreklere yerleşmesi,<sup>90</sup> insanların anlayışlarının yenilenmesi, delilliğinin güçlenmesi için Kur'ân aşama aşama indirilmiştir. Aynı zamanlarda öğüt, bir seferden daha etkili uyarı olur. Gece ve gündüz sürekli devam ettiği için akşam güneşin batışı insanları etkilemez. Ancak nadiren olan güneş tutulması, korkutucu ve uyarıcı olur.<sup>91</sup> Yine Mâturîdî, Kur'ân'ın "açıklanmış" oluşu (11/Hûd, 1) hakkında toptan indirilmesi durumunda âyetlerin sebep, durum, genel ve özelinin bilinemeyeceğini; parça parça indiği için bunların bilindiğini söyler.<sup>92</sup> Burada Mâturîdî'nin bağlama çok önem verdiği ve Kur'ân'ı, sebep-i nüzul ve hadis rivayetleri gibi somut tefsir verilerini göz ardı ederek okumayı yanlış gördüğü çıkarılabilir.

Kur'ân'da tekrarlarla alakalı Mâturîdî, "...Tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi..." (39/Zümer, 23) âyetinin tefsirinde bilge bir kişinin bir sefer öğüt verip, sonra vermemesi durumunda insanların gaflete düşeceğini; Allah'ın da insanların unutmaması için bazı şeyleri tekrar tekrar Kur'ân'da söylediğini ifade eder.<sup>93</sup>

Kur'ân eşsiz bir kitap ise Kur'ân'a inanmayanlar niçin inanmamaktadırlar? Mâturîdî'nin çeşitli âyet tefsirlerinde bu soruya yanıt aranıldığı zaman şu sonuçlara varılır: Mâturîdî'ye göre inanmayanlar tefekkür etmemiş,<sup>94</sup> yüz çevirmiş, büyüklenmiş, diretmiş<sup>95</sup> ve Kur'ân'a küçümseyerek bakmıştır.<sup>96</sup> Kur'ân'ın inananlara şifa olması (17/İsrâ, 82) hakkında Mâturîdî, Kur'ân'ın şifa isteyene şifa

<sup>89</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/357, "Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır..." (2/Bakara, 185) tefsiri; 17, 277. "Biz onu Kadir Gecesi indirdik." (97/Kadr, 1) tefsiri

<sup>90</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/374 "Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye ayırdık. Ve onu peyderpey indirdik." (17/İsrâ, 106) tefsiri; <sup>90</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/249. "İnkârcılar 'Kur'ân ona bir seferde indirilmeliydi' derler. Oysa biz onu senin yüreğine yerleştirmek için azar azar indirir ve ağır ağır okuruz." (25/Furkân, 32) tefsiri

<sup>91</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/374. 17/İsrâ, 106 tefsiri

<sup>92</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 7/125.

<sup>93</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/325.

<sup>94</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/355. "Andolsun biz Kur'ân'da insanlara her türlü misali açıkladık. Ama insanların çoğu nankörlükte inat ettiler." (17/İsrâ, 89) tefsiri

<sup>95</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/241. "Önceki kitapları onaylayan Hak Kitâb'ı sana indirdi..." (3/Âli İmrân, 3) tefsiri

<sup>96</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/280.

olduğunu; yüz çeviren, küçümseyen ve alay edene -görmeyen göze ışığın fayda vermemesi gibi- hüsrân olduğunu söyler.<sup>97</sup> Buna göre Mâturîdî, aklını gerçekten kullananın Kur'ân'ın hak olduğunu anlayacağı fikrindedir.<sup>98</sup>

Kur'ân apaçık bir kitap ise niçin içerisinde müteşâbih, yani birden fazla anlam ihtimali olup, doğru anlamı seçmek için başka gerekçeye ihtiyaç olan âyetler<sup>99</sup> vardır? Bu soru Mâturîdî tarafından şöyle cevaplandırılır: Kur'ân'ın bir kısım âyetlerinin müteşâbih olması (3/Âl-i İmrân, 7) hakkında Mâturîdî; bilenin, bilmeyene üstünlüğünün anlaşılması, düşünme ve araştırmaya yönlendirme, bilinemeyecek şeylerde sınav amaçlı müteşâbih âyetlerin var olduğunu savunur.<sup>100</sup> Bu açıklamasından çıkarımlarımıza göre müfessirimiz öncelikle Allah'ın bizden daha bilgili olduğunu kabul etmemiz gerektiğini anlatmak ister. Bununla birlikte başka naslarla anlamını tespit edebileceğimiz müteşâbih âyetlerin, Kur'ân hakkında tefekkürü artırma hikmetinin olduğu; manasını bilemeyeceğimiz yerlerde de Allah'ın sınavını kazanmak için iman etmemiz gerektiği fikrindedir.<sup>101</sup>

Önceki bir nassın hükmünün, sonraki bir nas ile kaldırılması olarak açıklanan neshin<sup>102</sup> Kur'ân'da niçin var olduğu konusunda Mâturîdî, Allah'ın sınav gereği başka zamanlarda başka emirler verebileceğini, bunda hikmetsizlik olmadığını;<sup>103</sup> hikmetsizliğin aynı zaman ve durumda bir şeyi hem emretme hem yasaklama olduğunu ifade eder.<sup>104</sup>

### 3.5. Kur'ân'ın İhtiva Ettiği İlimler Yönünden İ'câzı

Mâturîdî, yukarıda belirtildiği üzere Kur'ân'da insanların din

<sup>97</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/345.

<sup>98</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 102.

<sup>99</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 128; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", 342-343.

<sup>100</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/247.

<sup>101</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 103.

<sup>102</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 128; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", 332.

<sup>103</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/202. "Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeyi yettiğini bilmez misin?" (2/Bakara, 106) tefsiri

<sup>104</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/111-112. "Elinizdekini tasdik edici olarak indirdiği iman edin..." (2/Bakara, 41) tefsiri

ve dünya ihtiyaçlarının olduğunu söyler. Buradan müfessirin Kur'ân'ı yol gösterici olarak kabul etiği anlaşılmaktadır.<sup>105</sup> Ancak Mâturîdî'de, Gazzâlî'nin savunduğu gibi Kur'ân'ın tüm ilimleri içerdiği<sup>106</sup> fikrine rastlayamadık.<sup>107</sup> Yine bazı âlimlerin savunduğu, her âyetin 60.000 manası olup, Kur'ân'ın 77.200 ilim içerdiği; her kelimenin zâhir, bâtın, had ve matla'ı olduğu için de bunun dört katına yükseldiği şeklinde<sup>108</sup> Kur'ân'ın sayısız anlama sahip olduğu görüşüne Mâturîdî'de rastlamadık.<sup>109</sup> Mâturîdî tefsir ve tevili ayırır; tefsiri sahabeye, tevili sonraki ulemaya ait görür. Ona göre sahabe, âyetlerin iniş ortam ve sebeplerini bildiği için kesin anlamı bilir. Tefsir budur. Tevil ise doğruluğu ve yanlışlığı mümkün olan bir yorum yapmaktır.<sup>110</sup> Buna göre müfessir, sahabeden sonraki ulemanın - kendisi dahil- Kur'ân hakkındaki yorumlarını kesin doğrular olarak görmez. Buna göre Kur'ân'ın sayısız anlamlar içerdiği fikrinde olmadığı söylenebilir. İfadelerinden aslında tefsirin tek anlam olduğunu anlamaktayız. Bununla beraber Kur'ân'ın pek çok delil ve hikmet içerdiğine dair açıklamaları olan Mâturîdî'nin bu hikmet ve dellillerin Kur'ân âyetlerinin tefsirlerinde yani tek ve gerçek anlamlarında olduğunu, -kendisi dahil- sahabe sonrası ulemanın bu gerçek anlama ulaşmaya gayret ederken doğru veya yanlış yorumlar yapabileceğini düşündüğü sonucuna ulaşıyoruz.<sup>111</sup>

### 3.6. Kur'ân'ın Tabiat İlimleri Yönünden İ'câzı

Kur'ân'da doğadan bahseden âyetlerle, insanların bilimsel keşiflerinin çelişmemesi mucizevi bir özellik olarak kabul edilmiştir.<sup>112</sup> Tehaddî âyetleri ve Kur'ân'ın özelliklerinden bahseden âyetlerin tefsirlerinde Mâturîdî'nin Kur'ân'da ilmî i'câz olduğuna dair bir yorumuna rastlamamaktayız. Bununla birlikte bazı kevnî âyetler

<sup>105</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 105.

<sup>106</sup> Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005), 342.

<sup>107</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 105.

<sup>108</sup> Gazzâlî, *İhyâ*, 342.

<sup>109</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 105-106.

<sup>110</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/3-4.

<sup>111</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 106.

<sup>112</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 166; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", 367; Arpa, "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 100.

hakkındaki yorumlarından ilmî tefsir hakkında görüşlerini ortaya koyacak ve ilmî i'câz hakkında görüşünü bulmaya çalışacağız.<sup>113</sup>

Bazı kevnî âyet tefsirlerinde Mâturîdî, âyetleri kendi bilimsel bilgisine göre açıklamıştır.<sup>114</sup> Güneşin ı ışık, ayın nur olması ile ilgili (10/Yûnus, 5) âyetle gündüzün aydınlık oluşunu (10/Yûnus, 67) ilişkilendirerek gündüzün kendisinde de aydınlık olduğunu söyler.<sup>115</sup> Halbuki günümüzde malumdur ki gündüz, Güneş'in doğmasıyla olur. Güneş'ten bağımsız bir gündüzden bahsetmesi günümüzde bilimin geldiği noktadan farklıdır. Yine müfessir; gece, gündüz, Güneş ve Ay'ın kendi yörüngelerinde yüzmesi (21/Enbiyâ, 33) ile ilgili âyetin zâhirine göre Güneş ve Ay'ın suda yüzdüğünü; bunların sabit olup feleğin hareket ettiğini söyleyenler olsa da Allah'tan böyle bir bilgi gelmeden bunun bilinemeyeceğini söyler.<sup>116</sup> Ancak Ay'ın Dünya, Dünya'nın Güneş, Güneş'in Samanyolu Galaksisi merkezinin etrafında döndüğü günümüzde kesin olarak bilinir. Bu durum, ilmî tefsire karşı bir eleştiridir.<sup>117</sup> Bir müfessir, kendi bilimsel bilgisıyla bir âyeti yorumladığında, eğer o bilimsel bilgi sonradan değişirse bilgisiz insanlar bu hatayı Kur'an'a ait görmekte ve ilerideki bir müfessir, savunma yapma durumunda kalmaktadır.<sup>118</sup>

Güneşin ı ışık, ayın nur olması; Allah'ın, bilen bir topluma âyetlerini açıklaması ile ilgili (10/Yûnus, 5) âyetin tefsirinde Mâturîdî, ilimleriyle faydalanan bir topluma açıklandığını, aklını kullanan ve düşünenlere bunların söylendiğini ifade eder.<sup>119</sup> Bu da müfessirimizin, ilmî tefsire sıcak baktığını gösteren bir veridir.<sup>120</sup> Allah'ın, bulutları yürütmesi; onları birleştirmesi, yağması ve yağmurun, bunların arasından yağması (24/Nûr, 43) hakkında müfessir, bazılarına göre Allah'ın, bulutları yerden çıkardığı ve sonra onları küme ettiğini söylediğini eleştirmeden aktarır.<sup>121</sup> Bu, günümüzde bilinen

<sup>113</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 107.

<sup>114</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 107.

<sup>115</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/15-17.

<sup>116</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 9/279.

<sup>117</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 109.

<sup>118</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 310.

<sup>119</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/17.

<sup>120</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 108.

<sup>121</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 10/183.

yağmur döngüsü yani suyun yerden buharlaşması ve yağmur olarak yağmasına benzer görünmektedir. Ayrıca Mâturîdî'nin başkalarından bu bilgiyi aktarması, bunu ilk defa kendisinin söylemediğini göstermektedir.<sup>122</sup> Yine Mâturîdî yağmurun yağmasının, bulutların tabiatı veya tesadüfen değil, Allah'ın idare ve ilmiyle olduğunu söyler.<sup>123</sup> Bu da Allah'ın idaresi var ise tabiat kanunlarının olmadığı şeklinde anlamaya müsaittir ve günümüz bilimsel birikimi ile düşünüldüğünde eleştiriye açıktır.<sup>124</sup>

Mâturîdî'den bu başlıkta aktarılanlar gösteriyor ki o, Kur'ân'ın ilmî i'câzından bahsetmemiş, ancak gökler, yer, yağmur gibi kâinatı bahseden bazı âyet tefsirlerinde ilmî tefsir yapmıştır.<sup>125</sup> Konu ile ilgili okumalarımızda ulaştığımız bilgilere göre Kur'ân'ın bilimle yorumlanması, felsefe ve bilim ilişkisinde başlamış, İslam Felsefesi'yle ortaya çıkmış, Gazzâlî (ö. 505/1111) ile belirgin hâle gelmiştir.<sup>126</sup> Bir diğer husus ise daha önce de aktarıldığına göre Mâturîdî, sahabeden sonraki âlimlerin Kur'ân yorumlarının doğru veya yanlış olabileceğini savunur.<sup>127</sup> Dolayısıyla -kendi değerlendirmeleri dâhil- bu yorumlara kesin gözüyle bakmaz.<sup>128</sup>

### 3.7. Kur'ân'ın Gayp Haberleri Yönünden İ'câzı

Kur'ân'da insanların bilemeyeceği, geçmiş, nüzul dönemi ve geleceğe dair bilgiler olması, Kur'ân'ın eşsizliğine gösterilen delillerden biridir.<sup>129</sup> Tehaddî âyetlerinden olan, inanmayanları on sure getirmeye çağıran (11/Hûd, 13) âyet hakkında Mâturîdî, Kur'ân'ın gizli haberler verdiğini söyleyerek<sup>130</sup> Kur'ân'ın gayp haberleri

<sup>122</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 109-110.

<sup>123</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 10/185.

<sup>124</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 110.

<sup>125</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 111.

<sup>126</sup> Mesut Okumuş, *Kur'an'ın Çok Boyutlu Okunuşu İmâm Gazzâlî Örneği*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 271.

<sup>127</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/3-4.

<sup>128</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 111.

<sup>129</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 167; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", 367; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 183; Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'ân ve İ'câzü'l-Kur'ân (Gaybî Haberler)", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-III Tartışmalı İlmî Toplantı*, (İstanbul: y.y. 2002), 480; Eren, "Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri", 143-144.

<sup>130</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/140.

yönünden i'câzını kabul etmiş olur.<sup>131</sup> Rumların, yenilgilerinden birkaç yıl sonra yenecekleri bilgisi (30/Rûm, 1-5);<sup>132</sup> Hz. Mûsâ'ya inandıklarını söyleyenlerin, Hz. Mûsâ'ya vahyedilen bazı şeyleri gizlemesi (6/En'âm, 91);<sup>133</sup> kötülük amaçlı mescit yapıp, kendilerinin iyi olduklarını söyleyenleri Allah'ın haber vermesi (9/Tevbe, 107);<sup>134</sup> Allah'ın, Hz. Muhammed'i koruma vaadi (5/Mâide, 67);<sup>135</sup> Yahudilerin, ölümü istemeyecekleri bilgisi (62/Cuma, 6-7)<sup>136</sup> vb. âyet tefsirlerinde Mâtûrîdî, bu bilgilerin Hz. Peygamber tarafından bilinemeyip, Allah'ın ona söyleyebileceği bilgiler olduğunu ifade etmiş, bu âyetleri Kur'ân'ın doğruluğuna kanıt olarak sunmuştur. Buna göre Nazzâm'dan<sup>137</sup> bugüne değin en fazla savunulan i'câz yönlerinden biri olan bu i'câz yönünü Mâtûrîdî de savunmuştur.<sup>138</sup>

### 3.8. Kur'ân'ın Hz. Muhammed Tarafından Değiştirilememesi Yönünden İ'câzı

Başka bir Kur'ân isteyen inkârcılara karşı Hz. Peygamber'e "De ki: Onu kendiliğinden değiştiremem. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Rabbime karşı gelirsem, büyük günün azabından korkarım. De ki: Allah dileseydi onu size okumazdım, size de bildirmemiş olurdu. Önceden yıllarca aranızda bulundum. Hiç düşünmüyor musunuz?" şeklinde cevap vermesinin emredildiği (10/Yûnus, 15-16) âyetle ilgili Mâtûrîdî, Hz. Muhammed'in önceden anlatmadığı şeyleri insanlara anlattığına, okumayı öğrenmeye birisine gitmediğine, daha önce hiç yalan söylemediğine ve bütün bunları inkârcıların bildiğine dikkat çekerek bu durumun, Kur'ân'ın vahiyle geldiğine delil olduğunu ifade eder.<sup>139</sup> Kıyametin bilgisinin yalnız Allah'ta olması (67/Mülk, 25-26) ile alakalı müfessirimize göre Hz. Muhammed Allah'ın gerçekten elçisi olmasaydı, kıyametin tarihini yanlış olduğunu

<sup>131</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 118.

<sup>132</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 11/152-153.

<sup>133</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 5/140.

<sup>134</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 6/452.

<sup>135</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 4/275.

<sup>136</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 15/157.

<sup>137</sup> Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, thk. Naîm Zerzûr (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1426/2005), 1/179.

<sup>138</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 116-118.

<sup>139</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/27-29.

anlayamayacakları, kendisinin vefat edeceği ileri bir zaman olarak verirdi. Ama yapmadı. Çünkü o Allah'ın hak elçisidir, ona söylenmeyi söylememiştir.<sup>140</sup> Günümüzdeki yazarların eserlerinde rastladığımız bu i'câz yönünü<sup>141</sup> Mâturîdî, tehdâdî âyetlerinin tefsirinde veya başka bir yerde i'câz yönü olarak sunmamış olmakla birlikte Kur'ân'ın Allah kelâmı oluşuna bir delil olarak sunar.<sup>142</sup>

### 3.9. Sarfe Konusu

İnanmayanların aslında Kur'ân'ın benzerini yazma kudretinde olduğu, ancak Allah'ın bu imkân ve yönelişlerini yok ettiği fikri anlamına gelen ve Mu'tezile içerisinde savunulan sarfe<sup>143</sup> hakkında Mâturîdî'nin görüşü tespit etmeye çalışılacaktır. Kur'ân'ın başkalarınca uydurulmamış oluşu (10/Yûnus, 37) hakkında Mâturîdî, Kur'ân'ı ortaya koymanın insan gücünü aştığını, özünde bu işin mümkün olmadığını söyler.<sup>144</sup> Yine Mâturîdî'ye göre inanmayan Araplar Kur'ân'a karşı delil getirmekten âciz kalmışlardır.<sup>145</sup> Kur'ân, içindeki delillerden dolayı insan gücünü aşar ve inkârcılar onun dengini getirme isteğine bile kapılamazlar.<sup>146</sup> İnkârcıların güçleri yetseydi Kur'ân'ın benzerini getirirlerdi.<sup>147</sup>

Bu açıklamalar Mâturîdî'nin sarfe nazariyesini desteklemediğini gösterir. Bununla beraber tehdâdî âyetlerinden olan, Kur'ân'ın benzeri bir sure getirme çağrısıyla meydan okuyan, bunu yapamadıklarını ve yapamayacaklarını söyleyen 2/Bakara, 23-24. âyetler

<sup>140</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 15/321.

<sup>141</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 167; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'ân", 367-368; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 184-185.

<sup>142</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 120.

<sup>143</sup> Suyûtî, *el-İtkân*, 5/1879; Mustafa Müslim, *Mebâhis fi i'câzi'l-Kur'ân*, 46; Döner, "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci", 82; Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", 208; Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21/404; Öztürk, "Tefsirde Mutezile Ekolü", 1/109.

<sup>144</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/67-68.

<sup>145</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 2/241. "Kendisinden önceki kitapları tasdik eden Hak Kitâb"ı sana indirdi. Önceden insanlara yol gösterici olarak Tevrat ve İncil'i de indirmişti. O, doğruyu yanlıştan ayıran Kitâb'ı indirdi..." (3/Âli İmrân, 3) tefsiri

<sup>146</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/171-172. "...Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlara bir müjde olarak indirdik." (16/Nahl, 89) tefsiri

<sup>147</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/352. Kur'ân'da çelişki olmayacağını söyleyen 4/Nisâ, 82. âyet tefsiri

için ise Mâturîdî, -önceden de aktarıp değerlendirildiği üzere- Allah'ın, inanmayanların Kur'ân'ın benzerini getirme isteğini kıldığını, onların da ellerinden geleni yapmadıklarını, acziyetlerini kabul ettiklerini söyler.<sup>148</sup> Bu açıklamasında müfessirin sarfe'ye kapı açacak ifadeler kullandığı görülmektedir. Ancak daha net açıklamaları, onun bu düşüncede olmadığını gösterir. Mâturîdî'nin ifadeleri; insanları, Kur'ân'ın benzerini getirmekten Allah'ın engellediği değil, bu işin insan gücünü zaten aştığı yönündedir.<sup>149</sup>

### 3.10. Kur'ân'da Hz. Muhammed'in Uyarıldığı Âyetler Olması Yönünden İ'câz

Hız. Peygamber'in, kendisine gözü görmeyen kişi geldiğinde yüzünü ekşitmesinden bahseden (80/Abese, 1-2) âyet ile ilgili Mâturîdî, bu âyetin Kur'ân'ın Allah'tan olduğuna kanıt olduğunu, çünkü Kur'ân'ı Hız. Muhammed yazsaydı kendisini kınamayacağını, böyle bir durumu gizleyeceğini söyler.<sup>150</sup>

Yine Mâturîdî'ye göre Hız. Peygamber ile Zeyneb'in evlenmesi konusunun geçtiği (33/Ahzâb, 37) âyet, Kur'ân'ın Allah sözü olduğuna ispattır. Çünkü normalde Hız. Muhammed, dedikodulardan çekindiği bir şeyi gizler, açık etmezdi. Ayrıca müfessirimiz, bununla ilgili Hız. Ömer ve Hız. Âişe'den hasen-sahih olduğu bilgisi verilen şu rivayeti aktarır:<sup>151</sup> "Allah Elçisi Kur'ân'dan bir âyeti saklasaydı bu âyeti saklardı."<sup>152</sup> Bu açıklamalara göre Mâturîdî, günümüzdeki yazarlarda tespit edebildiğimiz, Kur'ân'da Hız. Peygamberi uyaran âyetler olması bakımından i'câzı<sup>153</sup> -bir i'câz yönü olarak

<sup>148</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/60.

<sup>149</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 62.

<sup>150</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17/48-49.

<sup>151</sup> Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 11/354-355.

<sup>152</sup> Buhârî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 7984, 6/2699; Ebu'l-Hüseyn Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Kahire: Matbaa İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955), İmân, 288, 1/160; Ebû İsâ Muhammed et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm, 1996), *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3208, 5/265; Ebû Abdîrrahmân Ahmed en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasen Abdulmun'im Şelbî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), *Kitâbu't-Tefsîr*, 11344, 10/220.

<sup>153</sup> Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 163; Ersöz, "Kur'ân'ın Üslûp ve İ'câzı", 49; Mehmet Sait Şimşek, "İtab Âyetleri", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Şâmil Yayınları, 1991), 3/245.

zikretmeden- Kur'ân'ın doğruluğuna delil olarak gösterir.<sup>154</sup>

### 3.11. Sayısal İ'câz

"Elîf. Lâm. Mîm." (2/Bakara, 1) âyetinin tefsirinde Mâturîdî, el-hurûfu'l-mukatta'a ile ilgili görüşleri nakleder. Bu görüşlerden biri de ebced hesabı ile işarettir. Ebced ile bu ümmetin akıbeti hakkında bazı işaretler olabileceği görüşünü aktaran müfessir, bu harflerin her birinde ebcedle önemli bir duruma işaret eden remiz ve semboller olabileceğini de söyler.<sup>155</sup> Bu açıklamalarında Mâturîdî, el-hurûfu'l-mukatta'a'nın ebced hesabıyla bazı önemli durumlara işaret etmesine, dolayısıyla sayısal i'câza kapı açar. Ancak bu tür gaybî malumata insanların ulaşabilmesi konusunda Mâturîdî'nin fikrine temas etmek gerekir.<sup>156</sup>

Kıyametin bilgisinin yalnız Allah katında olduğunu söyleyen 7/A'râf, 187<sup>157</sup> ve 31/Lukmân, 34. âyet tefsirlerinde müfessir, insanların kıyametin ne zaman kopacağını bilmediğini; Allah'ın, kıyametin vaktini yaratılmışlara açık etmediğini savunur.<sup>158</sup> Kalplerinde eğrilik olanların müteşâbih âyetlerin ardına düşmesi (3/Âli İmrân, 7) hakkında müfessirimiz, Peygamberlere bile Allah'ın söylemediği şeyler olduğuna, Allah'ın bildirmesi dışında insanın bilemeyeceğine işaret eder. Ümmetin sonu ve kıyamet bilgisini Allah'ın kimseye bildirmediğini, ümmetin sonunu yalnız Allah'ın bildiğini söyler.<sup>159</sup> el-Hurûfu'l-Mukatta'a ile ilgili ebcedle bazı önemli durumların bilinmesini imkân dahilinde gören Mâturîdî'nin, kıyamet ve ümmetin sonunun insanlar tarafından bilinmeyeceği fikrinde olduğu diğer açıklamalarından anlaşılmaktadır. Buna göre okumalarımızda tartışmalı olduğunu gördüğümüz;<sup>160</sup> en erken Bâkılânî (ö. 403/1013)<sup>161</sup> ve Zemahşerî'de (ö. 538/1114)<sup>162</sup> rastladığımız, el-

<sup>154</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 124.

<sup>155</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/28-29.

<sup>156</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 125.

<sup>157</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/131.

<sup>158</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 11/260.

<sup>159</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 2/246.

<sup>160</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 42.

<sup>161</sup> Ebû Bekr Muhammed el-Bâkılânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar (Dâru'l-Meârif, Kahire, ts.) 71.

<sup>162</sup> Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd el-Havârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Halîl

hurûfu'l-mukatta'a'nın harf sayısı intizâmına benzeyen bu konuyla ilgili Mâtûrîdî'nin, -kendisi uğraşmamakla ve bir i'câz yönü olduğunu söylememekle beraber- bu kapıyı kapatmadığını anlıyoruz.<sup>163</sup>

### 3.12. Kur'ân'ın Kolay Ezberlenmesi Yönü

Kur'ân'ın, indirildiği ortamdan günümüze kadar ezberlenebilmesini Kur'ân'ın bir i'câz yönü olarak görenler vardır.<sup>164</sup> İ'câzu'l-Kur'ân hakkında usul kitapları, ansiklopedi maddeleri ve makalelerden okumalarımızda bu i'câz yönünün klasik dönemde savunulduğuna dair bir veriye rastlamadık. Bu i'câz yönünün çağdaş dönemde savunulduğunu anlıyoruz.<sup>165</sup> Bu konu hakkında Mâtûrîdî'nin tefsirinde ipuçları görülmektedir.

Kur'ân'ın, Hz. Peygamber'in kalbine yerleşmesi için parça parça indirilmesi (25/Furkân, 32), müfessire göre Hz. Muhammed'in kalbine kolayca girmesi ve hatırlayabilmesi içindir. Bir seferde ezberlemektense, parça parça duyarak ezberlemek daha kolaydır.<sup>166</sup> Hz. Muhammed'e Kur'ân'ı ezberlemek için aceleyle okumamasını emreden, Kur'ân'ın toplanma ve okunmasının Allah'a ait olduğunu beyan eden (75/Kıyâmet, 16-17) âyetler için Mâtûrîdî, Allah'ın Hz. Peygamber'e hafızada tutma desteği verdiğini ifade eder. Ona göre Hz. Muhammed Kur'ân'ı ezberlemiş, insanlara okuyup-ezberlemelerini emretmiş, ancak buna zorlamamıştır. Buna Allah'ın gücü yeter ve Allah bunu bir delil kılmıştır.<sup>167</sup> Yine "*Sana okutacağız ve sen hiç unutmayacaksın.*" (87/A'lâ, 6) âyeti ile ilgili müfessir, bunun Hz. Muhammed'in doğruluğuna kanıt olduğunu, çünkü Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilmeyen bir kişi olarak Kur'ân'ı tek seferde ezberleyebildiğini söyler.<sup>168</sup> "*Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt alımsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?*"(54/Kamer, 17) âyeti için Mâtûrîdî, büyük-küçük, kâfir-mümin, Kur'ân'ı kim ezberlemek isterse ona kolay kılınmasının muhtemel bir yorum olduğunu söyler.

Me'mûn Şeyhâ (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1430/2009), 34.

<sup>163</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 126.

<sup>164</sup> Eren, "Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri", 136.

<sup>165</sup> Kurt, *Mâtûrîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 43.

<sup>166</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/249.

<sup>167</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/296-297.

<sup>168</sup> Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17/169.

Yine Kur'ân'ın sade ezberlenmesi için değil, öğüt alınması için indirildiğini ifade eder.<sup>169</sup> Bütün bu açıklamaları gösteriyor ki Mâturîdî, i'câz yönü olarak belirtmemekle, tehdî âyetlerinde buna değinmemekle beraber, Kur'ân'ın kolay ezberlenmesini Allah'ın bir delili olarak görmekte, yine Kur'ân'ın ezberlenmesine çok önem vermekle beraber anlaşılıp-uygulanmasına daha çok vurgu yapmaktadır.<sup>170</sup>

### 3.13. Gönüllere Tesir Bakımından İ'câz

Kur'ân'ın bir yönü de dinleyicilerini etkilemesidir. Buna psikolojik yönden i'câz da denmektedir.<sup>171</sup> Kur'ân'ın gönüllere tesiri, 5/Mâide, 83; 8/Enfâl, 2 ve 39/Zümer, 23. âyette geçer. Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'dan inananlar etkilendiği<sup>172</sup> gibi inanmayanların da etkilendiğine dair klasik kaynaklarda bilgiler vardır.<sup>173</sup> Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu durumu i'câz yönü olarak kabul eden en eski âlim Hattâbî'dir. (ö. 388/998)<sup>174</sup> Mâturîdî'nin bu konuda bakış açısı ele alınırsa müminlerin Kur'ân'ı dinlediklerinde gözlerinin yaşla dolması (5/Mâide, 83) ile ilgili müminlerin, Hz. Peygamber'in özelliklerini duyduklarında sevinçten ağladıklarını söyler.<sup>175</sup> Yine müfessirimiz, Kur'ân'dan kalplerinin ürpermesi (39/Zümer, 23) hakkında rahmet âyetleriyle gönüllerin yumuşadığını, azap âyetleriyle gönüllerin ürperdiğini, çünkü her ikisinde de öğüt olduğunu söyler. Yine Mâturîdî'nin bu âyetle ilgili Katâde'den aktarımına göre müminlerin tüyleri ürperir, gözleri yaşarır, yürekleri mutmain olur; ancak bid'at sahipleri gibi bayılmazlar. Bu Şeytân'dandır.<sup>176</sup> Dolayısıyla Mâturîdî, ilk defa Hattâbî'de (ö. 388/998)<sup>177</sup> tespit edebildiğimiz bu yönü, bir icâz yönü olarak ifade etmemekle beraber, Kur'ân âyetlerinin gönülleri etkilediğini savunur. Ayrıca Katâde'den

<sup>169</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 14/237.

<sup>170</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'ân*, 128.

<sup>171</sup> Arpa, "İ'câzu'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 98.

<sup>172</sup> Yurt, "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci", 203.

<sup>173</sup> İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/315, 344-345; Zurkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 2/245; Sâbüni, *et-Tıbyân*, 105-106; İbn Abdilber, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, 2/190-191.

<sup>174</sup> Hattâbî vd., *Selâsu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân*, 26-27.

<sup>175</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 4/288-289.

<sup>176</sup> Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 12/324-325.

<sup>177</sup> Hattâbî vd., *Selâsu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân*, 26-27.

aktardığı, âyetlerden etkilenirken bayılmanın bid'at ve Şeytân'dan olduğu, ölçüyü kaçırmamanın gerekliliği fikri de dikkat çekicidir.<sup>178</sup> Bu görüşlerinden Katâde ve Mâturîdî'nin, gönül ve duygulara önem verirken akli devre dışı bırakmadıkları çıkarılabilir.

### 3.14. Fonetik İ'câz

Kur'an'ın ses ve musikisi bakımından etkileyciliğinin bir i'câz yönü olduğu fikri, bazı çağdaş yazarlarda görülmektedir.<sup>179</sup> Mâturîdî'nin bu konuya bakışını araştırdığımızda ne tehattî âyetlerinde ne başka âyetlerde herhangi bir açıklamasına rastlamadık. Kur'an'ın gönüllere tesirinden söz eden Mâturîdî, -yukarıda aktarıldığı üzere- Kur'an'daki uyarılar ve bilgilere odaklanır, onların etkileyciliğinden bahseder. Kur'an'ın hareke, med, harf, sükûn vb. ses özelliklerinden söz etmez.<sup>180</sup>

### Sonuç

Nüzulünden günümüze, inananların en çok okudukları, anlama çabasına giriştikleri kitap olan Kur'an'ın yorumu devam edecektir. İslam bilginleri, âyetlerin anlatmak istediklerini anlamaya çabaladıkları gibi Kur'an'ın eşsizliğinin yönlerini de anlamak için çabalamışlardır. İ'câzu'l-Kur'an yani Kur'an'ın eşsizliğini inceleyen ilim hakkında araştırma yapıldığında ulemanın, Kur'an'ı doğru delillerle savunma çabaları görülmektedir. Ulema, ne olursa olsun Kur'an'ın savunulması düşüncesinde olmamışlar; birbirlerinin Kur'an'ın eşsizliğine dair görüşlerini eleştiriye tabi tutarak, doğru savunmayı amaçlamışlardır.

Kadim ulemamızdan olan Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'an adlı tefsirinde i'câzu'l-Kur'an'a dair görüşleri tehattî âyetleri başta olmak üzere Kur'an'dan bahseden âyetlerden incelenerek tespit edilmiş; müfessirin diğer kitabı olan Kitâbu't-Tevhîd'den de yararlanılmıştır. Tehattî âyetlerinin tefsirinde Mâturîdî; Kur'an'ın,

<sup>178</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 130.

<sup>179</sup> Mustafa Sadık er-Rafî, *İ'câzu'l-Kuran*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1394/1973), 212-214; Subhî es-Sâlih, *Mebâhisu fî Ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1977), 334-335; Okumuş, "Ulûmu'l-Kur'an", 368; Eren, "Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri", 135.

<sup>180</sup> Kurt, *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, 130-131.

kendisinin dengini getirme ile meydan okumasının emir değil; âciz bırakma, azarlama ve korkutma amaçlı söylendiğini ifade eder. Nazım ve tertibine değinerek Kur'ân'ın dil ve üslup yönünden i'câzına; doğruluğu, delilleri, hikmeti ve hükümlerine değinerek beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılaması yönünden i'câzına; Hz. Muhammed'in kendisinin bilemeyeceği haberleri içermesine değinerek gayp haberleri yönünden i'câzına işaret etmiş olur. Bu üç i'câz yönünü te-haddî âyetlerinde savunan Mâturîdî; Allah'ın, sefihliğini ve yalancılığını açığa çıkardığı kişilerden başkasının, Kur'ân'ın benzerini yazmaya teşebbüs etmeyeceğini söyler. Ona göre inanmayanlar yapabilselerdi Kur'ân'ın dengini yazarlardı. Ancak yapamadılar. Burada Mâturîdî'nin sarfe yani inanmayanların Kur'ân'ın benzerini yazabilme gücünde olup, Allah'ın onlara engel olduğu fikrini savunmadığı anlaşılır. Ayrıca 8/Enfâl, 31. âyetle inkârcıların isterlerse Kur'ân'ın benzerini getirebileceklerini söylemelerinin inattan olduğunu ifade eder. Yine o, tefsirinde çeşitli âyetlerde Kur'ân'ın mucize özelliklerine değinir.

Mâturîdî'ye göre âyetler birbiriyle ve Kur'ân'ın başı sonuyla uyumludur. Çok fazla insicâm ve tenasübe değinmemekle birlikte Kur'ân'ın telif yönünden i'câzını kabul ettiği sonucuna varılmıştır. Kur'ân'ın hem kendi içinde hem önceki kitaplarla uyumlu olduğunu söylemesinden Mâturîdî'nin içerik yönünden i'câzını savunduğu çıkarımında bulunuyoruz. Mâturîdî, bazı âyetlerin zahirine bakıldığında çelişki gibi görülebileceğini; bunun çözümü olarak bağlam ve ortama dikkat etme ve tefekkür etmenin gerekliliğini savunur. Yine ona göre Kur'ân ile önceki kitaplar arasında ihtilaf ol-saydı Ehl-i Kitâb, bu farklılıkları ortaya koyardı. Örneğin kitaplarında Hz. Muhammed'i bulamadıklarını söylerlerdi. Ama bunu yapamadılar.

Mâturîdî, Kur'ân'ın beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılaması yönünden i'câzını kabul eder. Ona göre Kur'ân'da dünya ve ahiret ihtiyaçları, eşyanın hakikati, o çağda kimsenin öne süremeyeceği ilmi istidlaller vardır. Kur'ân, iniş sebepleri bilinerek muradının anlaşılması, insanların kalbine yerleşmesi ve hatırlatma amaçlı parça parça indirilmiştir. Kur'ân mucizevi olsa da inkârcılar tefekkür

etmedikleri için inanmamaktadırlar. Müteşâbih âyetler, mahiyeti bilinemiyorsa imtihan için; başka delillerle anlaşılabilirse tefekkür edilmesi için indirilmiştir. Nesh aynı anda emir ve nehiy olmayıp sınav gereği farklı zaman ve durumlar için olduğundan dolayı hikmetsizlik değildir.

Kur'ân'da insanlığın ihtiyacının olduğunu söyleyen Mâturîdî, her ilmin bulunduğunu söylemez. Esasen ona göre âyetlerin asıl anlamları tefsirdir, sahabeye aittir ve bu anlamlar kesindir. Sonraki ulemanın yorumları tevidir, ihtimaldir. Doğru veya yanlış olması imkân dahilindedir. Bu görüşe sahip bir müfessirin, Kur'ân'ın tüm ilimleri içerdiğini savunması beklenemez.

Kur'ân'ın tabiat bilimlerini içermesi yönünden i'câzından bahsetmeyen Mâturîdî, bazı kevnî âyetleri kendi bilimsel birikimiyle yorumlamış, hatta bazen günümüzde bilimin geldiği noktadan farklı açıklamalar yapmıştır. 10/Yûnus, 5. âyet tefsirinde "Allah'ın, ilmiyle yararlanacağı kavme açıklama yaptığı" şeklinde söz aktarması da göz önünde bulundurularak Mâturîdî'nin ilmî tefsiri desteklediği söylenebilir. Ancak tefsir-tevil ayrımı da gösterir ki o, -kendisi de yapsa- bu tür yorumları kesin değil, mümkün görür.

Mâturîdî Kur'ân'ın, Hz. Muhammed'den önce ve sonraki zamanlara ait ve yine Hz. Muhammed'in yaşadığı döneme ait gaybî haberler içermesini de i'câz yönü olarak görür. Her üç tür gaybî haber türlerine Te'vîlât'ta örnek vardır. Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in değiştirememesi şeklinde usul kitaplarında karşılaştığımız i'câz yönünü Mâturîdî dillendirmemekle beraber bu minvalde açıklamalar yapmıştır. Örneğin kıyametin ne zaman kopacağını yalnız Allah'ın bildiğini söyleyen 67/Mülk, 25-26. âyetlerin tefsirinde müfessirimize göre Hz. Muhammed gerçek peygamber olmasaydı, kendisinin vefat etmiş olacağı, gelecekteki bir tarihi söyleyebileceğini ancak bunu yapmadığını, çünkü gerçekten Allah'ın Resulü olduğu için ancak ona bildirileni bildirdiğini ifade eder.

Hz. Peygamber'i uyaran âyetler olmasını Mâturîdî i'câz yönü olarak ifade etmez. Ancak çağdaş eserlerde gördüğümüz bu i'câz yönünü müfessirimiz, Kur'ân'ın doğruluğuna delil olarak gösterir. Mâturîdî Hz. Muhammed'in, âmâ kişiye yüzünü ekşitme olayında

olduğu gibi Hz. Muhammed'in hak peygamber olmaması durumunda bu olayı saklaması gerektiğini söyler. Ona göre eğer Kur'an Hz. Muhammed'i bu konuda uyarıyorsa bu, Kur'an'ın Allah sözü olduğunu kanıtlar.

Kur'an'ın sayısal i'câzından bahsetmeyen Mâturîdî, 2/Bakara, 1. âyette el-hurûfu'l-mukattaa için çeşitli yorumlar aktarır. Bu harflerin ebced hesabıyla önemli bir duruma işaret edebileceğinin de mümkün olduğunu belirtir. Her ne kadar kendisi ebced hesabı ile uğraşmasa ve Allah'ın kıyametin vaktini kimseye bildirmediğini ifade etse de el-hurûfu'l-mukattaa'nın ebced ile bazı önemli durumlara işareti olabileceği kapısını da kapatmaz. Hz. Muhammed ve diğer insanların Kur'an'ı Allah'ın yardımıyla ezberlediğini, bunun Allah'ın bir delili olduğunu ifade eden müfessir, Kur'an'ın kolay ezberlenme yönünden i'câzından söz etmez.

Mâturîdî, Kur'an'ın gönülleri etkilediğini, insanların Kur'an okuyup-dinlediklerinde huzur bulduklarını söyler. Gönüllere tesir eden söz eden müfessir, bu yönden i'câzdan söz etmez. Ayrıca bu etkinin Kur'an'ın ses özellikleri ve lafzından olduğunu söylemez. Öğütleri ve uyarılarından olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Kur'an'ın öğütleri ve uyarılarının gönüllere tesirini savunan Mâturîdî'nin fonetik i'câzı savunmadığı sonucuna varılmıştır. Çünkü Kur'an'ın ses özelliklerine hiç değinmemiştir.

Özetle Mâturîdî Kur'an'ın dil ve üslup, gayp haberleri, beşeriyetin ihtiyaçları karşılması, telif, içerik ve Hz. Peygamber tarafından değiştirilememesi yönünden i'câzını kabul eder. İ'câz yönü olarak üzerinde durmadığı, ancak Kur'an'da böyle bir özellik olduğunu ifade ettiği, yaklaştığı i'câz yönleri ise Kur'an'ın tabiat ilimleri, Hz. Muhammed'i uyarma âyetleri oluşu, kolay ezberlenmesi, gönüllere tesiri ve sayısal i'câzıdır. Kur'an'ın bütün ilimleri ihtiva ettiği ve fonetik olarak eşsiz olduğu şeklinde bazı âlimlerce savunulan i'câz yönlerine ise Mâturîdî hiç değinmez. Bu durumda Mâturîdî'nin, Kur'an i'câz'ını hem lafzında hem manasında gördüğü, bununla beraber manasına daha çok vurgu yaptığı sonucuna ulaşıyoruz.

## Kaynaklar

- Ak, Ahmet. "Mâturîdî ve Mâturîdîlik İle İlgili Türkçe Akademik Çalışmaların Değerlendirmesi". *İslâmi Araştırmalar=Journal of Islamic Research* 29/2, (Eylül 2018), 380-398.
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Kur'ân ve İ'câzü'l-Kur'ân (Gaybî Haberler)", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-III Tartışmalı İlmî Toplantı*. 479-491. İstanbul: y.y. 2002.
- Arpa, Enver. "İ'câzü'l-Kur'an Konusuna Farklı Bir Yaklaşım". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 81-107.
- Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed. *İ'câzu'l-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. Dâru'l-Meârif, Kahire, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Deyb el-Buğâ. 7 cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 7. basım, 2015.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 22. basım, 2012.
- Challaye, Felicien. *Dinler Tarihi*. çev. Semih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, ts.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 61. basım, 2017.
- Döner, Naim. "İ'câz İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2014), 71-101.
- Eren, Cüneyt. "Kur'an-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri". *Diyanet İlmi Dergi* 46/3 (2010), 129-144.
- Ersöz, İsmet. "Kur'an'ın Üslûp ve İ'câzı". *Diyanet Dergisi* 23/1 (1987), 25-51.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*. thk. Naîm Zerzûr. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1426/2005.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005.
- Harman, Ömer Faruk. "İncil". *İslâm Ansiklopedisi*. 22/270-276. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd vd. *Selâsu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân*. thk.

- Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zeğlûl Selâm. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 3. basım, 1976.
- İsfahânî, er-Râğîb. *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî Dî-meşk: Dâru'l-Kalem, 4. basım, 1430/2009.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1427/2006.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. thk. Mustafâ es-Sekkâ. 2 cilt. vd. Mısır: Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1375/1955.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arab*. thk. Abdullâh Alî el-Kebîr vd. 2 cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Kurt, Mehmet Emin. *Mâturîdî Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kutlu, Sönmez. "İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik Çalışmalarında Rastlanan Bazı Sorunlar". IV. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu. ed. Cengiz Çuhadar vd. 1/193-222. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Kitâbu't-Tevhîd*. thk. Âsım İbrâhîm el-Kiyâlî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. thk. Ahmet Vanlıoğlu, Bekir Topaloğlu. 18 cilt. İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 cilt. Kahire: Matbaa Âsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955.
- Müslim, Mustafa. *Mebâhis fî i'câzi'l-Kur'an*. Riyad: Dâru'l-Müslim, 2. basım, 1416/1996.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasen Abdulmun'im Şelbî. 12 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Okumuş, Mesut. *Kur'an'ın Çok Boyutlu Okunuşu İmâm Gazzâlî Örneği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. basım, 2017.
- Okumuş, Mesut. "Ulûmu'l-Kur'an (Kur'an İlimleri)". *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. 316-426. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. basım, 2014.
- Özdeş, Talip. *İmam Mâturîdî'nin Te'vîlâtü Ehli's-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil Ve Tanıtımı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Özgel, İshak. "Tehaddî Âyetleri Bağlamında Te'vîlât'ta İ'câzu'l-Kur'ân". *İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, ed. Hatice K. Arpaguş vd. 325-337. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2019.
- Öztürk, Mustafa. "Tefsirde Mutezile Ekolü". *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*. ed. Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak. 2 cilt. Ankara: Otto Yayınları, 2. basım, 2015.
- Rafîi, Mustafa Sadık. *İ'câzu'l-Kuran*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 9. baskı, 1394/1973.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tıbyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Tahran: Dâru İhsân, 3. basım, 1430/2009.
- Sâlih, Subhî. *Mebâhisü fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 10. baskı, 1977.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Merkezu'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye. 7 cilt. Medine: Suudi Arabistan Vizâratu's-Şu'ûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd Mecmau'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafî's-Şerîf, 1426/2005.
- Şimşek, Mehmet Sait. "İtab Âyetleri", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*. 3/245. İstanbul: Şâmil Yayınları, 1991.
- Taberî, Ali b. Rabben. *ed-Dînu ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti'n-Nebiiyyi Muhammed*. thk. Âdil Nuveyhid. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1393/1973.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed. *el-Câmiu'l-Kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm, 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'câzü'l-Kur'ân". *İslam Ansiklopedisi*. 21/403-406. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Yurt, Mehmet Emin. "İ'câzu'l-Kur'ân İlminin Mahiyeti, Tanımı ve Tarihsel Süreci". *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, (Nisan 2017), 191-266.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd el-Havârizmî. *el-Keşşâf*. thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1430/2009.
- Zerkeşî, Bedruddîn. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1376/1957.

Zurkânî, Muhammed b. Abdulazîm. *Menâhîlu'l-İrfân fî Ullûmi'l-Kur'ân*. thk.  
Fevvâz Ahmed Zumerli. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî,  
1415/1995.